

schrikkelijk vonden, maar die konden in een bedrijf als het onze niet alléén in staking gaan. De directie moet het voorbeeld geven'¹ –

en tot dat laatste achtte de directie zich niet geroepen. Trouwens, in de eerste vergadering van de raad van commissarissen die na het begin van de transporten naar Westerbork gehouden werd, op 5 september '42, werd wèl door de voorzitter, mr. R. J. H. Patijn, hulde gebracht aan de directie voor de wijze waarop zij onder moeilijke omstandigheden aan het bedrijf leiding gaf, maar over de deportatietreinen werd, althans blijkens de vrij uitgebreide notulen, niets gezegd; dat onderwerp komt ook in de notulen van latere vergaderingen niet voor. Patijn heeft het slechts bij één gelegenheid, vermoedelijk in de tweede helft van '43, aangeroerd toen hij buiten de vergadering tegen Hupkes zei dat hij 'er onder het publiek veel over hoorde klagen, dat de spoorwegen maar doorreden, Duitse troepen vervoerden en Joden en nog anderen.' Hupkes antwoordde toen dat hij 'niets buiten de regering in Londen en buiten de Personeelraad om' deed (met de regering zou hij 'door de ondergrondse in voortdurend contact' staan) en Patijn nam daar genoeg mee.²

De Enquêtecommissie noemde zich in '55 'getroffen' (het bijwoord 'pijnlijk' zou ons inziens niet misstaan hebben) 'door de laconieke wijze waarop de leiding van de spoorwegen en de representanten van de personeelsorganisaties hebben gereageerd op het vervoer . . . van tienduizenden Joden.'³ De commissie wilde overigens 'niet stellen, dat fellere protesten van de zijde van de spoorwegen' (het woord 'fellere' is ons niet duidelijk: er is

¹ W. Hupkes, 30 sept. 1960. ² Getuige R. J. H. Patijn, *Enq.*, dl. VII c, p. 748. ³ Wat de leiding van de spoorwegen betrof, had L. Neher, die van '43 af een van de voormannen was van het Nationaal Comité van Verzet, van 'niet iedereen' 'de indruk dat ze 'er mee zaten' ten opzichte van de kwestie van het Jodenvervoer en dergelijke.' (getuige L. Neher, a.v., p. 712) Wij vermelden in dit verband dat wij van het relaas dat Giesberger voor de Enquêtecommissie opgehangen heeft: dat eens een trein naar Auschwitz door een verzetsgroep 'tussen Zwolle en Raalte' tot stilstand zou zijn gebracht, maar dat de Joden die zich 'in de bossen verbergen' moesten, toen de wagons niet wilden verlaten (getuige G. F. H. Giesberger, a.v., p. 694), nergens een bevestiging gevonden hebben. Giesberger had dit relaas trouwens uit de tweede hand. Wij zijn bereid aan te nemen dat hij het graag geloofde. Zonder commentaar citeren wij nog de volgende uitlatingen van hem: 'In het algemeen waren de Joden helemaal niet anti dat vervoer! Zij hebben dat altijd als hun noodlot gevoeld! Dat is zo geweest van het begin af . . . In de aanvang hebben wij al die mensen in personenrijtuigen laten vervoeren, wat later echter absoluut verboden werd . . . Langzamerhand moesten wij ze toen in goederenwagons vervoeren. Dat was voor die mensen aan de ene kant misschien toch wel beter, want dan konden zij nog iets meenemen . . . Zij hadden grote pakken bij zich en dan waren ze beter af in een goederenwagon' (a.v., p. 695)